

Uned y Gymraeg
Is-Adran y Gymraeg
Addysg a Gwasanaethau Cyhoeddus
Llywodraeth Cymru
Parc Cathays
Caerdydd CF10 3NQ

UnedlaithGymraegWelshLanguageUnit@cymru.gsi.gov.uk

27 Medi 2016

Annwyl Syr / Madam,

Mae Cyngor Gwynedd yn gwerthfawrogi ac yn diolch am y cyfle i gyflwyno'r sylwadau canlynol ar y ddogfen ymgynghori 'Miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050'. Cyflwynir y sylwadau hyn mewn ysbryd cadarnhaol, gyda'r gobaith y byddent o gymorth i Uned y Gymraeg wrth fynd ati i lunio'r ddogfen derfynol.

Sylwadau Cyffredinol

Croesewir y ffaith mai bwriad y strategaeth hon yw cynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg; a chredir fod gosod uchelgais ar gyfer y strategaeth yn hollbwysig. Serch hynny, mae gosod uchelgais, sef targed o filiwn o siaradwyr erbyn 2050, yn nod cyffredinol iawn sydd wedi ei leoli mor bell yn y dyfodol, fel y byddai'n gwbl amherthnasol, ac na fyddai neb yn atebol amdano. Nid oes ychwaith gerrig milltir ar gyfer asesu cynnydd a thwf dros gyfnod mor faith.

Gwyddwn eisoes, gan y Swyddfa Ystadegol Gwladol ar sail symudedd poblogaeth bresennol - ymhen 70 mlynedd y bydd yna fwy o fewnfudwyr na Chymry yn byw yng Nghymru, a chwestynir felly arwyddocâd y miliwn, yng nghyd-destun cyfanswm poblogaeth tebygol Cymru erbyn 2050. Mewn geiriau eraill, os ceir miliwn o siaradwyr Cymraeg beth fydd y ffigwr a'r canran cyfatebol fydd ddim yn gallu siarad Cymraeg? Rhaid cysoni ac ystyried hefyd gwerth cyfri'r holl 'siaradwyr' Cymraeg os ydynt yn bodoli mewn cymunedau rhithwir a gwagle ar draws y byd.

Mae'r strategaeth yma'n wahanol i *laith Fyw: laith Byw* gan ei bod yn rhoi llawer mwy o bwyslais ar addysg, a thwf addysg Gymraeg, fel y prif gyfrwng i wireddu'r uchelgais. Canlyniad hyn yw y gellir ystyried y ddogfen fel strategaeth addysg ar gyfer y de ddwyrain yn unig. Mae'r newid pwyslais yma hefyd yn dibrisio cyfraniad allweddol ardaloedd daearyddol sydd yn gadarnleoedd traddodiadol i'r iaith – ardaloedd y rhoddwyd ffocws a chydabyddiaeth iddynt am eu cyfraniad i gynnal y nifer siaradwyr hyd yma yn *laith Fyw; laith Byw*. Yn sicr, mae twf addysg Gymraeg yn *un* cyfrwng i wireddu'r uchelgais, ond mae risg sylweddol i ganolbwyntio'n ormodol ar gynyddu *niferoedd*, heb bwysoli hynny gyda'r **nifer** sydd yn *defnyddio'r* Gymraeg bob dydd ac ardaloedd lle mae **dwysedd** siaradwyr Cymraeg yn golygu mai dyma yw priod iaith mwyafrif o drigolion y gymuned, a'r iaith yn ei thro yn rhan o wead y cymunedau hynny. Yn ddiau, mae angen i ymyriadau cynllunio ieithyddol hefyd ffocysu ar ardaloedd sy'n parhau'n gadarnleoedd i'r Gymraeg megis cymunedau yng Ngwynedd a Môn ac Uwch Aled yng Nghonwy, er mwyn cynnal iechyd ieithyddol cymunedau ac atal dyfodiad patrwm o ddirywiad ieithyddol sydd eisoes ar waith mewn nifer eang o ardaloedd ledled Cymru.

Ar wahân i'r newid pwyslais yma tuag at addysg, y mae'r strategaeth hon yn gyffredinol yn adlewyrchu yr hyn sydd eisoes yn digwydd yng Nghymru yn y maes cynllunio ieithyddol, gan adlewyrchu rhai o'r meysydd traddodiadol hynny y gweithredir ynddynt eisoes.

Y mae'r ddogfen hefyd yn adlewyrchu'r meysydd sydd gan yr Adran Addysg a Gwasanaethau Cyhoeddus yn y Llywodraeth gyfrifoldeb uniongyrchol amdanynt. Dengys hyn nad yw'r strategaeth yn sicrhau fod y Gymraeg a chyfrifoldeb am hyrwyddo'r iaith a gwireddu'r uchelgais wedi ei brifffrydio drwy holl ystod gwaith ac adrannau'r Llywodraeth ei hun, meysydd megis: busnes a'r economi, diwylliant a chwaraeon, iechyd a gofal cymdeithasol, tai ac adfywio, pobl a chymunedau, a chynllunio. Heb gyflysu'r meysydd creiddiol hyn beth sydd yma yw strategaeth addysg fel peirianwaith creu miliwn o siaradwyr Cymraeg heb gyd-berthynas a chatalyddion allweddol sy'n cyfrannu at hynny, megis cyfleoedd cyflogaeth mewn swyddi lle mae angen sgiliau Cymraeg a dwyieithog, tai ayyb.

Ar wahân i uchelgais y strategaeth, digon amwys yw'r disgwyliadau a nodir, ac mae prinder manylu ar ddulliau o fesur effaith a chynnydd yn erbyn gofynion a gweledigaeth y strategaeth yn gwneud y dasg o sicrhau y caiff yr uchelgais ei wireddu yn anodd iawn. O ystyried mai ymgynghoriad ar sut i gyflawni'r uchelgais yw'r ddogfen, un o wendidau sylfaenol y strategaeth yw diffyg gwybodaeth ac ymrwymiad cadarn sydd yn egluro'r 'sut' hwnnw. Yn wir, gellir dadlau fod peidio cynnwys cerrig milltir tymor byr a chanol yn wendid sylweddol o ystyried y targedau uchelgeisiol tymor hir a nodir yn y strategaeth. Mae'n allweddol felly i gynnwys gofynion a mesurau cadarn ynghlwm ag unrhyw gynllun gweithredu a lunir i gyd-fynd gyda'r strategaeth yma, er mwyn sicrhau y gwireddir y weledigaeth. Er hyn, y mae'r hyn sydd ei wir angen i gyflawni'r uchelgais o filiwn o siaradwyr erbyn 2050 yn ddim llai na chwyldro!

Ar hyn o bryd nid oes unrhyw seiliau rhagamcanion cynllunio niferoedd yn y Strategaeth sy'n arwain at gasglu bod y targed o filiwn o siaradwyr Cymraeg yn un dilys na chyraeddadwy. Ymhellach, yng ngolueni canfyddiadau ieithyddol Cyfrifiad 2011, lle gwelwyd lleihau yn y niferoedd a chanrannau o siaradwyr Cymraeg, a methu cyflawni nifer o'r targedau yn iaith Pawb; teg gofyn beth yw'r seiliau dros osod targed mor uchelgeisiol i'r dyfodol?

Maes datblygu 1: Cynllunio a pholisi iaith

Cydnabyddir fod prif-ffrydio'n hollbwysig, ac yn allweddol o safbwynt hyrwyddo'r Gymraeg, gan ei fod yn ddull hynod o effeithiol o wreiddio cynllunio ieithyddol fel rhan annatod o nifer o gynlluniau, polisiau, a strategaethau; ond cydnabyddir nad dyma'r unig gyfrwng o gynllunio ieithyddol.

Er bod cyfleoedd y gellir manteisio arnynt i ledaenu'r neges am y Gymraeg a manteisio ar weithlu ehangach i hyrwyddo'r iaith, y mae risg amlwg gyda prif-ffrydio hefyd, gan y bydd y Gymraeg yn eilradd i briod waith unrhyw alwedigaeth y prif-ffrydir y Gymraeg iddo; e.e: bydweigiaeth, ymwelwyr iechyd, cynlluniau Dechrau'n Deg a Theuluoedd yn Gyntaf.

Un o'r negeseuon a ddaeth yn gyson o drafodaethau gydag unigolion proffesiynol a chynrychiolwyr cymunedau wrth lunio Strategaeth Iaith Gwynedd 2014-2017 oedd pwysigrwydd y berthynas rhwng yr economi, tai, a'r iaith Gymraeg. Mae gan Lywodraeth Cymru, trwy ei arweiniad polisi yn y maes economaidd, cynllunio a thai, rôl allweddol i'w chwarae wrth hyrwyddo'r Gymraeg a phrif-ffrydio'r iaith i gynlluniau cenedlaethol. Fodd bynnag, dengys rhai o raglenni economaidd mawr y gorffennol, megis Amcan 1 a Chydgyfeiriant na fu'r Llywodraeth ar y pryd yn flaengar yn rhoi lle canolog i'r Gymraeg yn y meysydd hyn. Er mwyn gwireddu'r targed o filiwn o siaradwyr Cymraeg bydd rhaid sicrhau nad yw cyfleoedd tebyg i'r dyfodol yn colli cyfle.

Er mwyn sicrhau llwyddiant prif-ffrydio, mae angen gosod disgwyliadau clir a sicrhau cyfundrefn atebolrwydd gadarn er mwyn sicrhau fod y Gymraeg yn ganolog i bob datblygiad, prosiect a rhaglen.

Nid yw cynnwys cymalau megis 'ystyriaeth i'r Gymraeg', 'dylanwadu ar' yn gosod cyfarwyddyd a gwledigaeth ddigon cadarn i'r strategaeth, gan arwain at ddisgwyliadau amwys, drws agored i bobl beidio rhoi lle canolog i'r Gymraeg, ynghyd â thanseilio'r uchelgais heriol a chadarn o gyrraedd miliwn o siaradwyr erbyn 2050.

Mae parhau i gynnal a chomisiynu ymchwil cynhwysfawr safonol i gynyddu ein dealltwriaeth o'r ffactorau sydd yn dylanwadu ar y Gymraeg yn allweddol, ac mae angen sicrhau buddsoddiad sylweddol yn y maes hwn er sicrhau fod yr ymyraethau a weithredir yn addas i bwrpas.

Maes datblygu 2: Normaleiddio

Croesewir y weledigaeth fod y Gymraeg yn rhan hollol normal o fywyd bob dydd, a bod yna ewyllys da tuag at yr iaith yn ogystal ag ewyllys i ddefnyddio'r iaith. Serch hynny, mae'r camau y bwriedir eu cymryd tuag at wireddu'r weledigaeth yn yr adran hon yn amwys iawn, a gellir dadlau y byddai'r elfennau hynny sydd yn ymwneud â chyrchu a defnyddio gwasanaethau yn Gymraeg yn plethu'n well i faes datblygu 6: Hawliau, gan fod argaeledd gwasanaethau Cymraeg, yr hawl i wasanaethau Cymraeg, a'r defnydd a wneir ohonynt yn mynd law yn llaw. Gellir dadlau hefyd mai thema llorweddol neu nod yw normaleiddio yn hytrach na maes datblygu.

Croesewir y bwriad a'r ymrwymiad i gael gwell dealltwriaeth o'r hyn sy'n dylanwadu ar agweddau a dewisiadau ieithyddol, gan ganolbwyntio i ddechrau ar hunaniaeth ieithyddol a seicoleg defnyddio'r Gymraeg. Cynigir Gwynedd fel sampl perthnasol a difyr gogyfer â'r ymchwil yma.

At hyn, mae cynllunio ieithyddol ar sail tystiolaeth yn hollbwysig yn yr hinsawdd bresennol ble mae gofyn blaenoriaethu ymdrechion ar y pethau hynny fydd yn gwneud gwir wahaniaeth i sefyllfa'r Gymraeg, a'r defnydd o wneir o'r iaith.

Maes datblygu 3: Addysg

Croesewir y bwriad o gryfhau prosesau cynllunio strategol ar gyfer pob cyfnod addysg a hyfforddiant er mwyn sicrhau twf mewn addysg Gymraeg. Serch hynny, dylid cyfeirio at addysg ddwyieithog yn y cyswllt yma hefyd, er mwyn cydnabod gwerth polisi addysg megis Gwynedd sydd a'r nod o '*sicrhau bod holl ddisgyblion y Sir yn meddu ar ddwyieithrwydd cytbwys oed-berthnasol er mwyn eu galluogi i fod yn aelodau cyflawn o'r gymdeithas ddwyieithog y maent yn rhan ohoni.*' Onid dyma, yn wir, ddylai amcan yr adran hon o'r strategaeth fod?

Croesewir hefyd y bwriad o symud i ffwrdd oddi wrth y cysyniad o 'ail-iaith', ac er mwyn gwireddu hynny yn yr ardaloedd a ystyrir yn gadarnleoedd i'r iaith Gymraeg, y mae'n hanfodol sicrhau ymrwymiad i fuddsoddiad sylweddol mewn cynlluniau trochi, a darpariaeth i hwyrddyfodiaid cynradd ac uwchradd. Bydd hynny'n gwbl hanfodol er mwyn cyflawni'r nod o sicrhau cynnydd yn nifer y siaradwyr Cymraeg, gan sicrhau nad yw'r ddarpariaeth bresennol yn cael ei wanychu gan fewnlifiad, sydd yn ôl y Swyddfa Ystadegol Gwladol yn mynd i gynyddu dros oes y Strategaeth hon a thu hwnt.

O safbwynt datblygu Cwricwlwm newydd i Gymru, a gwreiddio rhai o hanfodion y Siarter Iaith yn gadarn yn y Cwricwlwm hwnnw, y mae'n allweddol sicrhau fod ymwybyddiaeth iaith ar gyfer pob cyfnod addysg yn dod yn rhan greiddiol o'r cwricwlwm newydd. Digwydd hynny orau drwy gyfrwng y Fframwaith Llythrennedd; dinasyddiaeth byd eang; ABCh; neu'r fagloraeth Gymreig.

Gwyddys nad yw sicrhau darpariaeth Gymraeg a dwyieithog ynddo'i hun yn mynd i arwain at y twf angenrheidiol yn y niferoedd sydd yn dilyn cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg. O ganlyniad, bydd angen cynllun cynhwysfawr i gymhell dysgwyr i ddilyn cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg ac yn ddwyieithog; yn arbennig yn Addysg Bellach ac Addysg Uwch, cyffelyb i'r bwrsariaethau a gynigir gan y Coleg Gymraeg Cenedlaethol a rhai Prifysgolion, er sicrhau dilyniant ieithyddol priodol drwy holl ystod y gyfundrefn addysg a hyfforddiant.

Byddai hyn yn fodd o wyrdroi'r tuedd o gwmp sylweddol yn y niferoedd sydd yn dilyn cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg a dwyieithog rhwng pob cyfnod allweddol, ac ymlaen i addysg bellach ac uwch. Teimlir fod angen sicrhau fod addysg bellach ac uwch yn cael eu cynnwys fel rhan allweddol o'r ymrwymadau a wneir yn yr adran hon. Mae argaeledd cyrsiau galwedigaethol cyfrwng Gymraeg a dwyieithog yn allweddol i normaleiddio'r Gymraeg a sicrhau llwybr naturiol Gymraeg a dwyieithog o addysg i waith. Dylid cysylltu hyn hefyd â byd gwaith, hyfforddiant, prentisiaethau a chyflogadwyaeth er mwyn cynllunio cadwyn dilyniant ieithyddol o addysg statudol i fyd gwaith fydd wedyn yn gallu dylanwadu fwyfwy ar iaith oedolion, a fydd maes o law yn rieni newydd. Yn y cyd-destun yma mae amwysedd ynglŷn â sut bydd Llywodraeth Cymru'n mynd ati i wireddu eu hamcan i wella cyfraddau dilyniant, yn arbennig yng nghyd-destun y canlynol: *'Datblygu cyfleoedd arloesol er mwyn galluogi dysgwyr i fod yn hyderus i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle, yn gymdeithasol ac o fewn y teulu.'*

Mae angen cynnwys targedau ac amserlen fanwl i wireddu hyn, os yw Llywodraeth Cymru o ddifrif ynglŷn â chyflawni'r uchelgais o filiwn o siaradwyr erbyn 2050. O safbwynt dulliau i fesur effaith hynny, awgrymir y mesurau canlynol fel man cychwyn:

- Nifer ysgolion cyfrwng Gymraeg a dwyieithog
- Nifer a % dysgwyr sydd yn derbyn addysg cyfrwng Gymraeg a dwyieithog
- Nifer a % dysgwyr BI2 sy'n cael eu hasesu yn y Gymraeg
- Nifer a % dysgwyr sydd yn dilyn cyrsiau cyfrwng Gymraeg a dwyieithog yn y sector uwchradd
- Nifer a % dysgwyr sydd yn dilyn cyrsiau cyfrwng Gymraeg a dwyieithog yn addysg bellach
- Nifer a % dysgwyr sydd yn dilyn cyrsiau cyfrwng Gymraeg a dwyieithog yn addysg uwch

O safbwynt annog pobl ifanc i ddefnyddio'r Gymraeg mewn sefyllfaoedd anffurfiol a chymdeithasol, gwerthfawrogi'r ymrwymiad a buddsoddiad y Llywodraeth i ledaenu'r Siarter Iaith yn genedlaethol - cynllun a ddatblygwyd ar gyfer ysgolion Gwynedd yn y lle cyntaf. Rydym yn hynod falch o'r berthynas yma gyda Llywodraeth Cymru, ac yn hyderus y bydd yr ymrwymiad yn parhau, gan fod cyfraniad y Siarter Iaith yn allweddol yn yr her o drosi dysgwyr sydd yn derbyn addysg Gymraeg/dwyieithog yn siaradwyr.

Serch hynny, gellir dadlau fod yr amcan a nodir yn y rhan yma o'r strategaeth yn gyfyngedig i sefydliadau addysg, ac er sicrhau fod y buddsoddiad mewn addysg yn creu siaradwyr, mae'n allweddol fod Canolfannau Hamdden, darpariaethau ieuentid, a chlybiau chwaraeon yn yr un modd yn dod yn rhan o'r strategaeth hon. Cyfyd hyn gwestiwn ehangach am berthynas y strategaeth yma gyda'r gofyn sydd ar yr Awdurdodau Lleol eu hunain i lunio strategaethau hybu'r Gymraeg.

At hyn, gyda nifer o Awdurdodau Lleol yn allanoli gwasanaethau megis hamdden ac ieuentid, ac amwysedd a yw ymddiriedolaethau a sefydlir i'r pwrpas hwn yn dod o dan y Safonau Iaith ai peidio, mae'n bwysicach nac erioed fod y meysydd hyn, sydd â chymaint o ddylanwad ar iaith anffurfiol plant a phobl ifanc yn gynnwysiedig yn y strategaeth, a'u bod yn atebol am hynny. Yn y cyd-destun hwn mae gan y Mentrau Iaith rôl allweddol i'w chwarae yn sirol, rhanbarthol a chenedlaethol hefyd.

Maes datblygu 4: Pobl

Credir y dylai'r adran hon gynnwys rhagor o ffocws ar rôl rhieni a'r teulu fel sffer allweddol ar gyfer trosglwyddo iaith.

Yn ôl Cyfrifiad 2011, dangoswyd bod 90% o blant 3-4 oed Gwynedd yn gallu siarad Cymraeg pan fydd 2 riant yn siarad Cymraeg yn y cartref. Gwelir y ganran yn gostwng i 82% mewn cartrefi gyda rhiant sengl yn siarad Cymraeg; ac yn gostwng ymhellach i 63% pan mai dim ond un o ddau riant sydd yn siarad Cymraeg; a gwelir gostyngiad pellach i 35% mewn cartrefi ble nad oes siaradwyr Cymraeg o gwbl. Mae'r canrannau uchod yn cyfleu yr angen am ymyrraeth uniongyrchol a sylweddol i drosglwyddiad iaith mewn ardaloedd sydd yn gadarnleoedd i'r Gymraeg fel Gwynedd.

Er bod bwriad i brif-ffrydio elfennau o faes gwaith TWF i fydwragedd ac ymwelwyr ieuchyd; y mae cyfleoedd y tu hwnt i hynny i ddylanwadu ar drosglwyddiad iaith, a hynny yn y maes gofal plant, ac fel rhan o raglenni cenedlaethol megis Dechrau'n Deg a Theuluoedd yn Gyntaf, ynghyd â fel rhan o'r gyfundrefn addysg i dargedu darpar rieni. Rhaid sicrhau fod hyrwyddo'r Gymraeg a negeseuon am fanteision magu plant yn ddwyieithog wedi ei wreiddio fel cyfrifoldeb graidd y rhaglenni ymyrraeth yma, gyda ffyrdd o fesur hynny mewn lle.

At hyn, mae'r cyfraddau trosglwyddo iaith mewn ardaloedd fel Gwynedd hefyd yn cyfleu'r potensial mwyaf i gynyddu nifer y siaradwyr, gan fod aelwydydd gydag un o ddau riant yn siarad Cymraeg, ac aelwydydd gyda rhiant sengl yn siarad Cymraeg eisoes yn meddu ar sgiliau yn y Gymraeg, ond nad ydynt yn dewis eu defnyddio. Mae rôl allweddol i'r Fenter iaith (yn absenoldeb TWF a Chymraeg i Blant) i gynllunio ymyrraeth benodol mewn ymateb i hyn.

Cydnabyddir fod yr hyn a ystyrir yn 'gymuned' bellach wedi newid, ymestyn, ac yn gysyniad anodd i'w ddiffinio, ond rhaid gochel rhag dibrisio gwerth ac arwyddocâd cymuned 'ddaearyddol' sydd yn dod â phobl ynghyd drwy gyfrwng y Gymraeg. Yma, y caiff seiliau hunaniaeth a gwerthoedd siaradwyr Cymraeg eu gosod, arweinwyr cymunedol eu meithrin, yma y rhoddir cyfle i arfogi siaradwyr Cymraeg i gynnig arlwy o weithgareddau a digwyddiadau cyfoes a deniadol sydd yn gwneud y Gymraeg fel norm mewn cyd-destun anffurfiol braf. Mewn geiriau eraill, byw bywyd yn bennaf trwy'r Gymraeg.

Arwyddocâd arall i gymuned 'ddaearyddol' sydd yn hanfodol i hyfywedd yr iaith yw gwedd y gymuned Gymraeg ei hiaith sydd wedi eu lleoli yng nghadarnleoedd yr iaith ledled Cymru. Yn yr ardaloedd yma y cynhyrchir niferoedd uchel o siaradwyr Cymraeg; sydd yn ei dro wedi bod yn gyfrifol am dwf yn nifer y siaradwyr mewn ardaloedd eraill o Gymru megis Caerdydd. Mae pwysigrwydd yr ardaloedd hyn - a oedd mor amlwg yn *Iaith Fyw: Iaith Byw* - wedi ei golli yn llwyr yn y strategaeth newydd. Ni ellir pwysleisio digon fod cadarnleoedd yr iaith Gymraeg yn allweddol bwysig i sicrhau hyfywedd yr iaith i'r dyfodol. I ategu hyn, mae nifer o arbenigwyr cynllunio ieithyddol ar draws y byd yn cydnabod arwyddocâd cymunedau gyda dros 70% o'r boblogaeth yn siarad yr iaith. Dyma pam y credwn bod angen i'r Strategaeth hon osod targedau, ffocws a phwyslais ar gynllunio ieithyddol priodol a chyfesur i'r cymunedau hyn yng Ngwynedd, Môn a Chonwy gyda'r Mentrau iaith yn arwain yn strategol a chydgordio ymyriadau ieithyddol ar lawr gwlad.

Mae angen strategaeth benodol a buddsoddiad sylweddol felly i gynnal a chryfhau'r cadarnleoedd fel ardaloedd sydd yn gatalyddion ar gyfer twf y Gymraeg ledled Cymru. At hyn, mae angen i bob adran o fewn y Llywodraeth, gydnabod arwyddocâd arbennig yr ardaloedd hyn, a phrofi sut y bydd unrhyw gynlluniau sydd ganddynt yn cael effaith ar y cadarnleoedd a'r Gymraeg. I gyflawni hyn credwn y dylid dynodi'r cymunedau 70%+ fel rhai ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol arbennig.

Maes datblygu 5: Cefnogi

Croesewir bwriad y Llywodraeth i fuddsoddi, datblygu a dylanwadu er mwyn sicrhau seilwaith cadarn i'r Gymraeg ym maes corpora, geiriaduron, ac adnoddau terminoleg, ynghyd â datblygiadau technolegol a digidol er sicrhau argaeledd cyfryngau amrywiol a pherthnasol yn Gymraeg.

Mae'n bwysig iawn fod y Gymraeg yn rhan o'r datblygiadau technolegol newydd a bod lle i'r Gymraeg yn y datblygiadau hyn. Mae hyn yn allweddol, o safbwynt dylanwadu ar seicoleg a defnydd iaith plant a phobl ifanc o'r Gymraeg, ac yn fodd o wneud yr iaith yn berthnasol i holl gyd-destunau bywyd.

Serch hynny, mae angen rhagor o wybodaeth ynglŷn a pha gamau y bwriedir eu cymryd yn y tymor byr, canolig, hir er mwyn gwireddu hynny, ynghyd â beth yw lefel y buddsoddiad er mwyn cyflawni'r nod, a pha ddulliau mesur fydd mewn lle, a phwy sydd yn gyfrifol am gyflawni.

Maes datblygu 6: Hawliau

Mae Cyngor Gwynedd eisoes yn sefydliad sydd yn arddel y Gymraeg ac mae effaith ei bolisi iaith o safbwynt ei weinyddiaeth fewnol yn bellgyrhaeddol. Yn sgil y polisi, mae'r Gymraeg wedi ei normaleiddio fel cyfrwng gweithio naturiol, gan alluogi miloedd o staff i weithio drwy gyfrwng y Gymraeg bob dydd. Sgill-ffaith hyn yw fod mwyafrif trigolion y sir bellach yn cysylltu yn Gymraeg gyda'r Cyngor yn gwbl naturiol, ac mae dylanwad y Cyngor fel cyflogwr i weld yn nhwf cymunedau Cymraeg megis Llanrug.

Prawf yw hyn wrth gwrs nad drwy ddeddfwriaeth a hawliau yn unig y mae gwireddu'r uchelgais, ond yn hytrach drwy ymrwymiad, gweledigaeth wleidyddol ddiwyro, a dewrder, fel y gwelwyd wrth weithredu polisi iaith Gwynedd ers 1996, a chyn hynny yng Nghyngor Dosbarth Dwyfor. Lledaenu'r polisi iaith hwn i siroedd eraill sydd yn debygol o gyflawni uchelgais Llywodraeth Cymru o greu miliwn o siaradwyr erbyn 2050. Wedi'r cyfan, yma yng Ngwynedd, y ceir y cyfle prin hwnnw, i arddel a defnyddio yn fwy cyflawn a rheolaidd yr ystod sgiliau yn y Gymraeg (siarad, darllen a deall ysgrifennu) o'r crud i'r bedd.

Drwy sicrhau cyfleoedd gwirioneddol i gynifer o bobl â phosibl allu byw a gweithio drwy'r Gymraeg y mae gwireddu'r uchelgais o filiwn o siaradwyr erbyn 2050. Golyga hyn, o fewn y 5 mlynedd nesaf, yr angen i Awdurdodau Lleol y Gogledd a'r gorllewin, Môn, Conwy, Ceredigion, Sir Gaerfyrddin, a Sir Benfro gychwyn ar y broses o lunio, mabwysiadu a gweithredu polisi sydd yn nodi mai'r Gymraeg yw iaith gweinyddiaeth fewnol y sefydliad.

Y mae peryg i'r gyfundrefn safonau presennol fod yn feichus o safbwynt ei weinyddiaeth gan ychwanegu dim mewn gwirionedd at brofiad y defnyddiwr, nac annog cydymffurfiaeth drwy broses reoleiddio yn unig. Drwy anogaeth a hyrwyddo y mae cyflawni'r nod. Cytunir felly gyda'r angen i ddatblygu cydbwysedd gwell rhwng hyrwyddo, deddfwriaeth a rheoleiddio, gan sicrhau eglurder yn rolau buddeiliaid allweddol. Serch hynny, ni fydd cyflawni hynny yn debygol o gyfrannu'n uniongyrchol at gyrraedd y miliwn. Mae angen strategaeth benodol a chynhwysfawr i gefnogi ac arfogi pobl i deimlo'n hyderus i ddefnyddio'r Gymraeg wrth gyrchu gwasanaethau, fod y profiad ac argaeledd y gwasanaethau hynny yn annog ac yn hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg, ac yn ei dro fod hynny'n dod yn rhywbeth cwbl naturiol. Heb gynllunio a chyflenwi gweithlu sector cyhoeddus dwyiweithog pwrpasol nid oes modd gwireddu hyn.

Ni chyfeirir o gwbl yn y strategaeth at y sector preifat a'r trydydd sector, ac efallai mai yr adran hon yw'r man mwyaf addas i'w cynnwys. Yn sicr, mae angen annog busnesau i fod yn rhagweithiol wrth

ddatblygu'r defnydd o'r Gymraeg, ac mae angen eglurder ynglŷn â rolau y Comisiynydd, y Llywodraeth, y Mentrau Iaith ac asiantaethau cefnogi busnes yn hyn o beth.

Yn sicr, mae gweld busnesau yn gwneud defnydd gweledol o'r Gymraeg yn fodd o wreiddio negeseuon allweddol am y Gymraeg a gwerth y Gymraeg yn yr isymwybod, gan ddylanwadu ar seicoleg pobl ynglŷn â'r iaith. Ond yr hyn sydd yn allweddol bwysig i'r uchelgais, wrth gwrs, yw gallu pobl i ymwneud â'i gilydd yn y gwaith, bod hynny gyda chydweithwyr neu gyda chwsmeriaid yn Gymraeg.

At hyn, mae angen rhagor o gyfleoedd i'r rheini sy'n medru'r Gymraeg i'w defnyddio yn y gwaith – yn eu hymwneud â'i gilydd, gyda'u cwsmeriaid, a gyda'u cyflogwyr. Rydym yn treulio canran helaeth iawn o'n bywydau yn y gweithle, ac felly mae cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith yn hollbwysig, ac nid yw rhoi hawl i'r unigolyn wneud hynny ar ei ben ei hun yn debygol o gyflawni'r nod. Mae angen datblygu gweithleoedd Cymraeg, gweinyddiaeth fewnol Gymraeg a normaleiddio'r iaith yn y gweithle. Bydd galluogi'r gweithlu i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith (a hynny nid drwy hawliau yn unig) yn arwain at gynnydd yn y defnydd o'r Gymraeg yn gyffredinol. Yn y cyd-destun hwn hefyd mae angen cynyddu'r ymwybyddiaeth o'r Gymraeg fel sgil, a chynyddu balchder y gweithlu o'r sgiliau sydd ganddynt yn y Gymraeg. Diau felly fod Strategaethau Sgiliau ieithyddol fydd yn cynllunio a chreu gweithlu dwyieithog sy'n gallu darparu gwasanaethau i'r cyhoedd yn unol a'r safonau iaith statudol yn greiddiol. Gwyddom nad felly mohoni ar hyn o bryd gyda rhelyw o gyrrff cyhoeddus â chyflenwad annigonol o staff dwyieithog i ddarparu gwasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg.

Yn yr hinsawdd economaidd presennol – sydd yn anorfod yn arwain at gynnydd mewn comisiynu gwasanaethau gan y sector cyhoeddus, a llai o ddarparu gwasanaethau'n uniongyrchol – mae'n hollbwysig fod y sector preifat yn lleol ac yn genedlaethol yng Nghymru yn gallu ac yn gorfod ymateb yn gadarnhaol i'r galw cynyddol am rai gwasanaethau, ond hefyd eu bod yn gallu darparu'r gwasanaethau hynny yn gyflawn drwy gyfrwng y Gymraeg.

Yn yr un modd a'r sector preifat, bydd cyfleoedd i'r trydydd sector elwa o allanoli rhai gwasanaethau cyhoeddus, a bydd angen adnabod y prif chwaraewyr yn y cyd-destun yma, gan weithio'n ddwys gyda hwy i'w galluogi i gyflenwi gwasanaethau yn Gymraeg dros gyfnod o amser. Er hynny mae'r diwylliant caffael a disgwyliaidau o ran dilyn gofynion ieithyddol wedi bodoli ers Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 ond bod cryn le o hyd i wella cyflenwad Cymraeg gwasanaethau a allanolir i'r sectorau hyn. Dyma pam mae angen pwysleisio rôl a chyfraniad y ddwy sector – fel cyflogwr a chyflenwr gwasanaethau - o fewn y Strategaeth hon.

Adran 5 – Gweithredu yn y tymor byr: y pum mlynedd cyntaf

Cydnabyddir fod y gyfundrefn addysg a sicrhau ehangu'r ddarpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg a dwyieithog yn **un** dull o gynyddu'r nifer sydd yn *gallu* siarad Cymraeg. Ond nid yw'r gyfundrefn addysg ar ei phen ei hun yn debygol o gynhyrchu siaradwyr, fel y dywed *Iaith Pawb* ers lawer dydd: *Nid yw iaith sydd wedi'i chyfyngu i'r sector addysg yn iaith fyw.*¹

O ganlyniad, rhaid gwreiddio'r Gymraeg yn y cymunedau o amgylch pob ysgol Gymraeg a dwyieithog ar draws Cymru, er sicrhau cyfleoedd digonol i droi dysgwyr y gyfundrefn addysg yn siaradwyr, gan allu manteisio ar gyfleoedd cymdeithasol a chymunedol dwys i ddefnyddio'r Gymraeg y tu hwnt i'r ysgol. Unwaith eto, dyma rôl allweddol i'r Mentrau Iaith a phartneriaid eraill ar draws Cymru ac mae angen strategaeth a buddsoddiad cynhwysfawr i gyflawni hyn, er sicrhau fod y buddsoddiad

¹ Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar gyfer Cymru Ddwyieithog, Llywodaeryh Cynulliad Cymru 2003.

sylweddol mewn addysg Gymraeg yn dwyn ffrwyth ac yn gwireddu'r nod o gynhyrchu rhagor o *siaradwyr* Cymraeg hyfedr, all wedyn gyfrannu at wireddu'r uchelgais o gyrraedd miliwn o siaradwyr erbyn 2050.

Croesewir y cyfeiriad at ehangu'r Siarter Iaith i ysgolion ar draws Cymru fel cyfrwng i gefnogi'r gyfundrefn addysg Gymraeg/ddwyieithog i gynhyrchu *siaradwyr* Cymraeg. Mae dulliau o fesur effaith ymyrraeth y Siarter drwy gyfrwng y gwe iaith yn cynhyrchu data blynyddol am agweddau a defnydd iaith plant a phobl ifanc ar draws Cymru. Bydd y gwe iaith, felly, yn un arf pwysig dros y pum mlynedd nesaf (a thu hwnt) fel ffon i fesur y tebygolrwydd o allu gwireddu'r uchelgais o filiwn o siaradwyr erbyn 2050. Ond fel y gwyddom, mae niferoedd sylweddol yn gadael y Gymraeg fel mae'n nhw'n gadael yr ysgol yn 16 mlwydd oed ac felly heb gynnwys addysg bellach ac uwch a byd gwaith nid yw'r strategaeth yn gyflawn.

Yn sicr, mae Llywodraeth Cymru wedi gosod yr her o gyrraedd miliwn o siaradwyr erbyn canol y ganrif. Yr her fwyaf i'r Llywodraeth, (ac i bob un ohonom), yw *sut* y gwireddir hynny, a *sicrhau* y gwireddir hynny.

Diolch am y cyfle i gyflwyno'r sylwadau hyn ar y Strategaeth: Miliwn o siaradwyr erbyn 2050. Gobeithir y byddent o fudd wrth fynd ati i lunio'r ddogfen derfynol.

Yn gywir,

Dyfrig Siencyn
Dirprwy Arweinydd y Cyngor